

Prof. Dr. Hans Koechler

KAM-MAM Seminer Programı

“Türkiye’de Din, Devlet ve Toplum” Seminerleri (Seminars on “Religion, State and Society in Turkey”)

7 Mayıs 2011

Değerlendirme: Veysel Kurt ve Melahat Yalçın

Avusturya Innsbruck Üniversitesi Felsefe Bölümü’nün işbirliğiyle Küresel Araştırmalar Merkezi ve Medeniyet Araştırmaları Merkezi’nin ortaklaşa düzenlediği “Türkiye’de Din, Devlet ve Toplum” seminerleri programının konuşmacıları Prof. Dr. Adnan Aslan, Dr. Nurullah Ardıç, Prof. Dr. Günay Göksu Özdoğan ve Dr. Nuri Tınaz idi. Innsbruck Üniversitesi ile İstanbul’daki üniversitelerden yüksek lisans ve doktor öğrencilerinin dinleyici olarak katıldığı seminerlerde zaman zaman hararetili tartışmalar yaşandı.

Açılış konuşmasında Avrupa’nın dine bakışını değerlendiren Innsbruck Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. **Hans Koechler**, 1970’li ve 80’li yıllarda yaşanan tartışmalara rağmen dine ilişkin güncel tartışmaların çok yeni bir şey zannedildiğine dikkat çekti. Koechler’e göre bu yanılsama, Avrupa’nın din meselesini hallettiği ve artık dinin özel alana ait bir şey olduğu düşüncesinden kaynaklanıyor. Siyasî ve sosyal alandaki bu tartışmalar, Avrupa toplumunun uluslararası gelişmelere bir cevabı niteliğinde. Ayrıca Hristiyan olmayan kültürlerin, tek-kültürlüğe alışmış Avrupa’da nitelik ve nicelik olarak artması da

bu tartışmaların bir diğer kaynağı. Koechler, Avrupa’da bu tartışmaları yapmak için kapsamlı ve derinlikli bir düzeye henüz ulaşamadığını; bu yüzden (Türklerin Avusturya’daki en büyük Müslüman topluluk olmasından da habirekette) özellikle Türkiye’deki Müslümanların İslâm’ı, dinin toplumsal rolünü ve din-siyaset ilişkisini nasıl yorumladıklarını öğrenmenin, bu tartışmaların kapsamını genişletme noktasında yararlı olacağını vurguladı.

Seminerler dizisinin ilk konuşmacısı olan Prof. Dr. **Adnan Aslan**, özellikle Avusturya’dan gelen katılımcılara İslâm’a dair genel bir perspektif sunmak üzere “İslâm Nedir?” başlıklı bir sunum gerçekleştirdi. “İslâm nedir?” sorusunun basit bir soru olmakla birlikte, cevabı için ritüelin, ahlâki ve tarihî perspektiflerin göz önünde bulundurulması gerektiğini vurguladı. Bu soruya ancak bir boyuta işaret ettiğini belirtti. Hz. Peygamber’in bu soruya cevabının “Din ögüttür” olduğunu hatırlattı; yani insanın kendine, çevresindekilere ve diğer tüm Müslümanlara yönelik öğütleri dinin ta kendisidir. Aslan’a göre İslâm’ın en kısa ve öz tanımı, “Lâ ilahe illallah, Muhammed rasulullah, Musa kelimullah, İsa ruhullah” ifadesinde bulunabilir. Bu, bütün insanlara aynı mesajı getiren ilahî dinleri kapsayan tek tanım lamadır; dolayısıyla insanlar aynı şeye inanmalıdır. “Lâ ilahe illallah” lafzı, ayrıca Allah’ın mutlak gerçekliğini ve Allah ile insanın farklı boyutlarda birer gerçeklik olduğunu vurgulamaktadır. Aslan’ın şu sözü, konuşmasının bir özeti niteliğindeydi: “İslâm’ın en temel boyutu, inanç boyutudur; bunun yanında politik ve ekonomik boyutlar da söz konusudur.”

Adnan Aşlan

“Osmanlı'nın Son Döneminde Modernite ve Din” başlıklı ikinci semineri sunan Dr. **Nuru Rıfat Ertaç**, özellikle 18. yüzyıldan 1930'lara kadarki dönemde Osmanlı-Türk modernleşme tecrübesinin tarihî arkaplanından hareketle yaşanan reform süreçlerini ve bu süreçlerde İslâm'ın merkezî konumunu çeşitli alıntılarla ve örneklerle ayrıntılı bir şekilde anlattı. İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçiş döneminde İslâm-laiklik ilişkisinin tematik boyutuna değinen Ertaç'a göre, din-devlet ilişkisi ve dine karşı laikliğin meşrulaştırılması iki farklı paradigmayla açıklanabilir: *çatışma* (confrontation) ve *intibak* (accommodation). Bu iki paradigma üzerinden din ve modernizm kurulu geleneksel modernite vs. bütün modernleşme sürecini modernite vs. gelenek, ilerleme vs. tepki, aydınlanma vs. gericilik (bilmesinlercilik) gibi ikili karşıtlıklar üzerinden okuduğuna dikkat çekti. Oysa laiklik teziyle beslenen bu karşıtlıkların, –tıpkı Avrupa tecrübesinde olduğu gibi– laikliğin çatışmaya ve nihayetinde din-devlet ayrımına götüreceğini düşünmeleri etkisinin giderek azalacağını, böylece dinin oryantalist, indirgemeci ve pozitivist yaklaşımdan oldukça uzak. Gerek Türkiye'de gerekse Ortadoğu'da yaşanan karmaşık modernleşme süreçleri, ancak daha diyalektik olan intibak paradigmasıyla açıklanabilir.

Ertaç, “lineer olmayan bir ilerleme” diye tanımladığı modernleşme sürecini ve İslâm-siyaset ilişkisini, hilafetin ilgasını (1924) esas

olarak iki döneme ayırdı: 1924 öncesi dönemde, reform projelerini meşrulaştırıcı ve sosyal hareketliliği sağlayıcı İslâm'a alternatif her hangi bir kaynağın olmamasından dolayı din her durumda merkezî bir role sahipti ve dolayısıyla İslâm-modernleşme ilişkisinde intibak baskandı. 1924 sonrası dönemde ise devlet İslâm'ı tamamen kontrol altında tutmak iste-se de bunu başaramadı ve söylem ile pratikte baskı ve intibak kol kola gitti. Bu baskılar, zannedilenin aksine, İslâm'ın güç kazanması ve dindar insanların taleplerini yüksek sesle dile getirmesiyle neticelendi; İslâm'ın halk nezdinde bir varoluş kimliği olarak merkezi rolü –araçsallaştırılmış olsa da– devam eden Özetle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bütünsel derinleşme sürecinde İslâmî söylem kurumsal sekülerleşme adımlarına eşlik etti; karmaşık siyasî gelişmelerin bir sonucu olarak İslâmî söylem de sekülerleşti.

“Cumhuriyet Türkiye'si”nde Gayrimüslim Azınlıklar” başlıklı seminerinde Prof. Dr. **Günay Göksu Özdoğan**, konunun birçok boyutu olmakla birlikte tarihî arkaplanın ön plana çıkararak gayrimüslim azınlıkların 1923 Lozan Antlaşması'nda üç grup (Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler) olarak tanımlandığını, ancak bu grupların da mezhep farklılıklarını dikkate alarak daha alt gruplara ayırdığını belirtti. Özdoğan seminerinde özetle şunları söyledi: “Gerek savaşlar gerekse nüfus mübadeleleri yüzünden sayıları oldukça azalan azınlıklar, Osmanlı millet sistemi içerisinde bazı imtiyazlara sahip olmakla birlikte devlet nezdinde dinî gruplar arasında bir hiyerarşiye tâbi tutuldu-lar. Laik bir rejimin kurumsallaşması

Gülşah Özalp Çelik

ile birlikte eşit vatandaşlar olarak görüldüler ve bazı hakları garanti altına alındı; ancak kolektif hakları verilmedi ve dolayısıyla hukuki statü kazanamadılar. Türkiye Cumhuriyeti, sistematik bir asimilasyon olmasa da azınlıklara yönelik bir ayrımcılık yaptı; varlıklarını sürdürcekleri bazı imkânlar Lozan'da verilmesine rağmen dini eğitim alma ve mülk edinme hakları uzun bir süre sınırlandırıldı. Bunun temel sebebi ise azınlıkların Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı neticesinde yaşanan toprak kayıplarının ve parçalanmanın müsebbibi olarak dönem azınlıklarının ortalarına kadarki dönem azınlıklar açısından karamsar bir tablo gibi görünse de, şu anki konjonktürde dâhili ve harici sebeplerden dolayı bazı ilerlemeler kaydedilmiş nimsenmesiyle birlikte bazı reformların zorunlu hâle gelmesi, azınlık probleminin farklı açılardan tartışılmasına yol açtı."

Özdoğan, Türkiye'nin, azınlıkların Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurma yolunun açıldığı bu dönemde, gerek Kürt meselesi gerekse azınlık hakları ile ilgili taleplere cevap verebilecek ilkelere yeni anayasada yer vermesinin artık bir zorunluluk olduğuna dikkat çekti. Ayrıca Türkiye'nin sadece göç veren değil aynı zamanda göç alan bir ülke olarak yeni azınlıklarla da karşı karşıya kalabileceğini, bu yüzden başta azınlık tanımı eşit vatandaşlık başta azınlık tanımının artık mümkün olamayacağını da vurguladı.

Son olarak Dr. **Nuri Tmaz**, "Modern Türkiye'de İslâm'ın Yeni Görünümü" başlıklı seminerine, Avrupa ülkeleri ile ABD'nin farklı sekülerlik uygulamalarına sahip olduğunu ve Türkiye'nin bu anlamda Fransa ile benzeştiğini ifade ederek başladı. Son otuz yılın bir resmini aktarmadan evvel 1923-50 arasında Türkiye'deki seküler sistemi analiz etti. Buna göre bu dönemde toplum dinin etkisinden kurtarılarak bir "Türk Ulusu" oluşturulmaya çalışıldı. Bu doğrultuda gerçekleştirilen uygulamalar, sembolik (alfabenin değiştirilmesi, kılık-kiyafet kanunları vs.), kurumsal (hilafetin ilgası, tekke ve eğitim kapatılması) ve işlevsellik (hukuk ve eğitim tüm boyutlarıyla Avrupa örneği alınarak yeniden dizaynı) boyutuyla analiz edilebilir. Son otuz yılda yaşanan gelişmeler –özellikle Soğuk Savaş'ın bitişi, AB ile ilişkiler, medya ve iletişim yaygınlaşması– ise hem kurumsal uygulamaların hem de toplumsal dinî hayatın dönüşümüne yol açtı. Bu süreçte bir yandan din toplumsal hayatta eski rolüne kavuşurken, öte yandan dinî yaşantı ve dinî olanaklar dönüşüm geçirdi. Bu dönüşüm sırasında dinî talepler siyasi alandan modern olma pratiği de geleneksel formdan modern olma doğru bir kayma yaşadı. Bu kayışta *iktidar*, *sermaye*, *moda* gibi kavramlarla karşılaşılan eski ile yeni veçheleri arasında önemli bir farklık göze çarpar hâle geldi. Bu farklık da yeni bir hayat tarzının gelişmesinde altyapıyı oluşturdu ki iş dünyası, alternatif kurumsallaşmalar ve özellikle günlük hayat pratikleri, giyim-kuşam, tatil anlayışı gibi yaklaşımlarda bu kolaylıkla fark edilebilir.